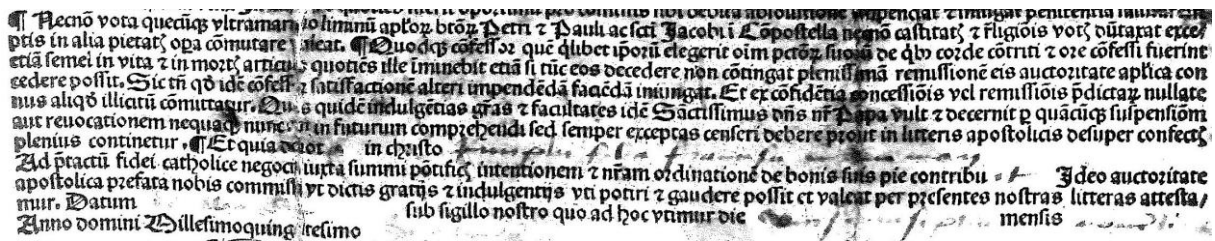

Een aflat (*indulgentia*) was een belofte van of namens de paus dat de koper ervan snel in de hemel zou komen. Alle (of bijna alle) door de koper tot dan toe begane zonden werden daarbij vergeven. De opbrengst van een door of namens de paus verkochte aflat ging naar een vroom doel zoals een kruistocht of de bouw van een kerk, bijvoorbeeld de nieuwe Sint Pieterskathedraal in Rome. Aflaten werden verkocht door rondreizende 'aflatkramers' (*quaestores*), meestal priesters, die vanaf de kansel een verkooppraatje mochten afsteken. In het veertiende-eeuwse gedicht *The Canterbury Tales* van Geoffrey Chaucer komt zo'n *pardonner* uitvoerig aan het woord. In de kooromgang van de Groninger Martinikerk zijn nog resten te zien van een aanplakbiljet uit 1500 voor zo'n aflatpreek.²

De aflathandel nam zulke vormen aan dat de 'aflatbrieven' werden voorgedrukt zodra dat technisch kon. Tresoar in Leeuwarden bezit er twee die omstreeks 1505 op perkament zijn gedrukt. De ene brief is in Leiden verkocht aan een *Cornelia filia Wilhelmi* (Cornelia Willemsdr), de andere in Leeuwarden aan een *Rimpke filia Francisci van den May* (Rimpke Fransdr van den May). De namen van de koopsters en de plaats en datum van de verkoop van de brieven zijn met de hand ingevuld.³

De Latijnse tekst van de in Leeuwarden verkochte aflatbrief eindigt met de volgende woorden:

En omdat de aan Christus toegewijde *Rimpke, dochter van Franciscus van den May*, uit haar goederen vroom heeft bijgedragen aan de katholieke geloofszaak zoals bedoeld door de Paus en deze regeling, bevestigen wij op gezag van voornoemde paus met deze brief van ons, dat zij de genoemde gunsten en aflaten kan en mag gebruiken, verwerven en genieten. Gegeven te *Leeuwarden*, onder ons zegel dat wij hiertoe gebruiken, op 27 november 1507.

De 'katholieke geloofszaak' waarom het in 1507 ging, was een soort kruistocht in een rooms-katholiek gebied dat toen 'Livonia' of 'Lijfland' heette. Het omvatte delen van het huidige Estland en Letland en werd bestuurd door de Duitse Orde, een geestelijke ridderorde die ook een handvol Nederlandse filialen had. Er stond bijvoorbeeld een 'commanderij' van de Duitse Orde in Leiden. Omstreeks 1500 probeerde de Russisch-orthodoxe grootvorst van Moskou Lijfland in te lijven. Hij werd in 1502 teruggedreven door ridders van de Duitse Orde onder heer Wolter van Plettenberg.⁴ Om het Russische gevaar af te wenden, vroeg de Lijflandse kanunnik Christianus Bomhower aan paus Julius II om een aflat voor iedereen die de strijd tegen de Russen financieel ondersteunde. Bomhower bood deze aflaten vanaf 1504 aan. Hij werd in 1514 bisschop van Dorpat in Lijfland.⁵

Een bekende aflatkramer met wie Bomhower samenwerkte, was de dominicaan Johannes Tetzl. Tetzl was een topverkoper. In Freiberg sleet hij op één dag voor 2000 gulden 'Lijflandse aflaten', zoals ze in de literatuur heten. Hij of een van zijn collega's heeft deze dus ook in Leeuwarden verkocht – misschien wel in de kloosterkerk van de dominicanen. Tetzl stond bekend

¹ Contact via www.prosopo.nl. Met dank aan L., P. en S. van der Meij (<https://vandermeij.familyds.com/mediawiki>).

² J. van Herwaarden, 'Middelieuwse aflaten en Nederlandse devotie', in: P. van de Laar e.a. red., *Een profane pelgrimage naar de Middeleeuwen* (Hilversum 2005) 83-107; E.O. van der Werff, *Martinikerk en toren* (Assen 2003) 82.

³ Tresoar, Leeuwarden, signatuur 1086 Hs en toegang 332-04 (familie Teltling) inventarisnummer 103 (oud nr. 52).

⁴ J.A. Mol, *Vechten, bidden en verplegen, opstellen over de ridderorden in de Noordelijke Nederlanden* (Hilversum 2011) 164-167.

⁵ H. Kühne e.a., *Johann Tetzl und der Ablass* (tentoonstellingscatalogus (Jüterborg) Berlijn 2017) 128-133, 139, 321.

om zijn goede contacten met hertog Georg van Saksen, die sinds 1504 over Friesland heerste. Er werd verteld dat Tetzels aflatbrieven uitventte vanuit de vensters van Georgs kasteel in Dresden.⁶

De twee Lijflandse aflaten die Tresoar nu bezit, zijn beide afkomstig van vooraanstaande leden van het Fries Genootschap: Wopke Eekhoff (1809-1880) en een lid van de geleerde Franeker familie Telting. Uit de nalatenschap van Eekhoff nam de Provinciale Bibliotheek (PB) een collectie handschriften over. Die bevatte een paar aflatbrieven: een Delftse uit 1484 en een Lijflandse uit 1509. Het exemplaar van de Teltings bleef in de familie totdat de familiepapieren in 1942 naar het Rijksarchief in Leeuwarden gingen. De PB en het Rijksarchief zijn in 2002 opgegaan in Tresoar.

Martin Engels ziet in Eekhoffs exemplaar een product van de drukker Richard Pafraet uit Keulen. Hij werkte vanaf 1477 in Deventer en werd er in 1481 burger als 'Rycolt Phaffraede'. Van deze 'aflat van Pafraet' zijn ook exemplaren bekend in Arnhem (Gelders Archief) en Kopenhagen (Koninklijke Bibliotheek). Het zetsel op die exemplaren wijkt af van de Leeuwarder exemplaren. De exemplaren in Arnhem en Kopenhagen spellen de naam van Bomhower als 'Bromhouwer'.⁷ De Leeuwarder exemplaren hebben 'Bomhouwer'. Kennelijk zijn ze allebei in Deventer gedrukt.

Het exemplaar van Eekhoff is eind februari 1509 in Leiden verkocht aan een verder onbekende Cornelia Willemsdochter. De naam van de koopster van de andere Leeuwarder brief heeft bij sommige Friese voorouderonderzoekers een belletje doen rinkelen. De voornaam Rim(p)ke klinkt onvervalst Fries, en de naam van haar vader bijna even onvervalst Bildts. Een Frans van der Meije staat vanaf 1531 te boek als pachter van Bildts Statendomeinland. Gezien de tijd kan hij een gelijknamige kleinzoon zijn van Rimkes vader. Volgens Schutte en Brouwers (2009) heette hij voluit Frans Janszoon van der Meije en woonde hij in 1578 nog in Sint Annaparochie: volgens een boerderijenkaart uit 1570 op de hoek van de Bildtdijk en de huidige Stadhoudersweg. De polder het Bildt is in 1505 bedijkt en daarna grotendeels bevolkt door Hollanders. De familienaam Van der Mey(e) kwam vóór 1505 niet in Friesland voor, maar wel vrij vaak in Holland.⁸

Kunnen we Rimke nog zoiets als een eigen gezicht geven? Eigenlijk niet, want bijna alles wat de brief over haar vertelt, is voorgedrukt – zelfs dat ze Christus 'toegewijd' (*devota*) was. Alleen de *a* in *devota* is met de hand ingevuld, omdat ze een vrouw was. Bij een man zou er *devotus* staan. We kunnen alleen gissen dat Rimke de vrome dochter was van een (Hollandse?) Bildtboer en een Friese moeder. Haar Friese voornaam zal Rimke immers wel van een Friese grootmoeder hebben. In Het Bildt stonden in Rimkes tijd nog geen kerken. Misschien kerkte ze daarom in Leeuwarden, waar ze viel voor de mooie woorden van een aflatkramer. Chaucer maakt er in *The Canterbury Tales* geen geheim van dat de vrome verkooppraat van zijn *pardoner* vooral op rijke vrouwen was gericht. Willem van Hildegaersberch, een Hollandse tijdgenoot van Chaucer, laat zich in dezelfde trant uit:

*Hi biet heer Dirc die Commelduer / Had hi gheen beter avontuer
Vanden vrouwen tghelt te cryghen / Hi soude menichwerven zwighen,
Als hi predict ende singt / Om dat hem tghelt in doren clingt.*⁹

Een pikante bijzonderheid: deze heer Dirc was commandeur van de Duitse Orde in Leiden en in die hoedanigheid ook pastoor van de (Sint) Pieterskerk, de oudste parochiekerk in zijn standplaats. Geestelijke ridderorden zoals de Duitse Orde wierven in zijn tijd al volop fondsen voor vrome doelen in en buiten Europa. Ruim honderd jaar later vonden ze nog altijd gehoor bij gegoede vrouwen zoals Cornelia Willemsdr in Leiden en Rimke Fransdr van den Maye in Leeuwarden. Na 1517 zou de Hervormingsbeweging van Maarten Luther en anderen hierin verandering brengen.

⁶ F.G. Hofmann, *Het leven van den aflatprediker Dr. Johannes Tetzl* [...] (Zaltbommel 1846) 64-65.

⁷ M.H.H.E. Engels, *Van Antwerpen tot Zürich, postincunabelen en niet-Nederlandse drukken (1501-1540) in de PBF* (Leeuwarden 1998) nr. 142a; A.C.F. Koch, *Zwarte kunst in de Bisschopstraat, boek en druk te Deventer in de 15^e eeuw* (Deventer 2007) 73-76; A. Pettegree & M. Walsby red., *Netherlandish books [...] before 1601 A-J* (Leiden/Boston 2011) nrs. 5933-5944.

⁸ O. Schutte & Y. Brouwers, 'Kwartierstaat Van der Mey in parentelen', *Genealogysk Jierboek* (2009) 154-155.

⁹ W. van Hildegaersberch (ed. W. Bisschop & E. Verwijs), *Gedichten* (Leiden 1870) 174.